



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΩΔΩΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄



ΤΟΜΟΣ ΜΓ΄ – ΜΔ΄

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2017

ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΩΝ ΜΕΤΣΟΒΙΤΩΝ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Το «ρουφέτι τον αγογιάτον»

Στο παλιό κατάστιχο της «Ζωοδόχου Πηγής», ενός μικρού μοναστηριού στα νότια του Μετσόβου, επισημάναμε την παρακάτω καταγραφή: «1707 απριλίου 22 σίν θεο άγιο ηδού γράφομε τά όσα έδοσαν τό ρουφέτι τον αγογιάτον¹ και σίμερον τά γράφομε τα οσα εδοσεν ο καθένας και τα γράφομε τα ονόματα στίν πρόθεσι να φανουν». Στην συνέχεια, αφού ακολουθεί η παράθεση προσώπων και ποσών, η καταχώρηση κλείνει με την εξής σημείωση: «1707 υουνίου 5 εγινε υ εκκισία ζοοδόχου πιγι τα ανοθεν ασπρα οπου υνε στο κατάστιχο από το ρουφετι τον αγογιατον εγινε υ εκκισια στο μοναστιρι υ ζοοδοχου πιγί και τα υχε λαβι ο κοτικορας² οπου υταν πιτροπος κ(αι) εγινε υ εκκισια φικιαστικα ας. 36.500»³.

Μεταξύ των στοιχείων που μας παρέχει η ανωτέρω μαρτυρία επισημαίνουμε ιδιαίτερα τον αριθμό των μελών που συγκροτούν το *ρουφέτι τον αγογιάτον*. Ακόμη και αν δεχτούμε ότι περιλάμβανε μόνο τα 67 πρόσωπα που αναγράφονται στη ανωτέρω πρόθεση το μέγεθος δεν παύει να είναι σημαντικό. Η ημερομηνία καταχώρησης αυτών των ονομάτων καθιστά πολύ πιθανή μία προγενέστερη του 18^{ου} αιώνα επαγγελματική δράση των μελών αυτής της συντεχνίας. Ας σημειωθεί ότι οι κάτοικοι της ορεινής πολίχνης, έχοντας οριστεί φύλακες και διαχειριστές ενός κομβικού για τις επικοινωνίες της νότιας Βαλκανικής περάσματος⁴, γνωρίζουν άμεσα

1. Παρά τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζουν οι όροι *αγογιάτης* ή *κερατζής* στις τοπικές πηγές μια τυπική ανάγνωσή τους μας υποχρεώνει να θεωρήσουμε ότι αναφέρονται σε πρόσωπα κατόχους υποζυγίων που, έναντι κομίστρου, μετέφεραν φορτία ή ανθρώπους.

2. Πρόκειται για τον Θεμέλη ή Θεμέλο Κοτίκορα ο οποίος το πρώτο μισό του 18ου αιώνα επιδεικνύει έντονη θεσμική και κτητορική δράση στα εκκλησιαστικά πράγματα της περιοχής Βλ. Κατάστιχο Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής (στο εξής Κ. Ι. Μ. Ζ. Π.), φ. 6α, 8β. Κατάστιχο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Μετσόβου (στο εξής Κ. Ι. Ν. Α. Δ. Μ.), σσ. 1-3.

3. Κ. Ι. Μ. Ζ. Π., φ. 3α, 8 β.

4. Urquhart 1839, vol. 2, σσ. 263-264· Δασούλας 2009, σσ. 127-132.

τα είδη και τις μορφές του χερσαίου εμπορίου που διενεργούνται σε αυτόν τον χώρο. Η ύπαρξη λοιπόν μίας επαγγελματικής ομάδας αγωγιατών το 1707 καθιστά πιθανή την ενασχόλησή τους με τη διακίνηση εμπορευμάτων σε ακόμη παλαιότερες εποχές⁵. Η επιλογή των Γάλλων, να καταστήσουν στις αρχές του 18^{ου} αιώνα το Μέτσοβο κέντρο συγκέντρωσης και διαμετακόμισης των προϊόντων της Πίνδου, προφανώς σχετίζεται με αυτή τους την ιδιότητα⁶. Αξιοσημείωτη ως προς αυτό θέμα είναι και η μαρτυρία ύπαρξης συνοικισμού Μετσοβιτών στη Μοσχόπολη του 17^{ου} αιώνα⁷. Η εγκατάστασή τους σε αυτή την πόλη της σημερινής νοτίου Αλβανίας μπορεί να ερμηνευτεί μόνο στα πλαίσια της συμμετοχής των κατοίκων της στο εμπόριο που διεξαγόταν μεταξύ του Αδριατικού και Οθωμανικού χώρου⁸. Ωστόσο, αγνοούμε, αν η παρουσία τους σε αυτή οφειλόταν στην άσκηση του μεταφορικού επαγγέλματος ή στη συμμετοχή τους σε κάποιες εμπορικού τύπου δραστηριότητες. Η τελευταία αναφορά μάς υποδεικνύει μία δεύτερη πτυχή της οικονομικής δράσης των Μετσοβιτών εκείνης της περιόδου. Αφορά τις εμπορικές δραστηριότητες που ασκεί τμήμα του πληθυσμού της ορεινής πολίχνης. Με δεδομένο το γεγονός ότι η μετανάστευση κατοίκων της αποτελεί μία πραγματικότητα που έχει επισημανθεί από παλιά, είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε τις απαρχές της εμπορικής τους δράσης⁹. Ουσιαστικές πληροφορίες διαθέτουμε από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά, που μαρτυρείται παρουσία Μετσοβιτών *πραματευτάδων* στην Κωνσταντινούπολη και τη Βενετία, γεγονός που υποδεικνύει μία πρόδρομη φάση ανάμειξης τους στο εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου¹⁰. Η χρονική συγκυρία μάς επιτρέπει να αναφερθούμε σε μία σχετικά πρώιμη κινητικότητα του πληθυσμού της ορεινής πολί-

5. Το 1645 *Ιωαννίτες* έμποροι πηγαينوέρχονταν τακτικά με εμπορεύματα στην Κωνσταντινούπολη χρησιμοποιώντας μουλάρια και άλογα. Αυτή η διαδρομή προϋποθέτει διάσχιση των ορεινών περασμάτων του Μετσόβου. Βλ. Μέρτζιος 1940, σ. 48. Επίσης βλ. Μάξιμος 1973, σσ. 51-52.

6. Βλ. Rouqueville 1826, tome second, σ. 351.

7. Η θέση όπου υπήρξε ο κατά την τοπική γλώσσα «Μετσοβίκι-Μαχαλά», δηλαδή η συνοικία των Μετσοβιτών, διασώζεται ακόμη στη μνήμη των κατοίκων της περιοχής. Σχετικά με αυτό το θέμα βλ. Μαρτινιανός 1957, σσ. 62, 67, 71, 74, 75, 94, 150, 186, 256, 257· Βελλιανίτης 1922, σ. 237· Γεωργιάδης 1975, σ. 9.

8. Μέρτζιος 1947, σσ. 209-274· Παπαχατζής 1934, σσ. 127-139· Παπαχατζής 1935, σσ. 270-288· Αρς 1994, σσ. 55, 60, 62.

9. Ο Chostantti Mezovitti, που εντοπίζεται το 1533 στη Βενετία, αποτελεί την πρώτη καταγεγραμμένη περίπτωση. Βλ. Μαυροειδή 1976, σ. 197.

10. Το 1667 Μετσοβίτες έμποροι που ζουν στην Κωνσταντινούπολη, ασχολούνται με το εμπόριο των εισαγομένων από τη Ρωσία γουναρικών. Το 1690 βρίσκουμε εγκατεστημένο στη Βενετία τον μεγαλύτερο Ιωάννη Στάνου. Βλ. Μέντζος 1956, σσ. 660-666· Λαμπρίδης 1993, σ. 49.

χνης. Τα αίτια και οι ιστορικές συσχετίσεις της παραμένουν πάντα ένα θέμα προς διερεύνηση¹¹.

Από τις ανωτέρω αναφορές γίνεται αντιληπτό ότι ο άξονας διερεύνησης αυτής της μελέτης εστιάζει στη δράση των αγωγιατών και εμπόρων του Μετσόβου κατά την οθωμανική περίοδο. Η επιλογή μίας παράλληλης παρουσίας αυτών των δύο ομάδων δεν προέκυψε τυχαία. Μεταξύ τους υφίστατο πάντα μία δομική σχέση. Στον οθωμανικό χώρο και ιδίως στον Βαλκανικό η διακίνηση των εμπορευμάτων διεξαγόταν σχεδόν αποκλειστικά με ημιόνους¹². Το εύρος και ο τρόπος δράσης των ιδιοκτητών τους προσέδιδε στο επάγγελμα του αγωγιάτη διαστάσεις που υποδεικνύουν μία περαιτέρω αξιολόγηση του ρόλου του στα πλαίσια διεξαγωγής του χερσαίου εμπορίου εκείνης της εποχής.

Το ιστορικογεωγραφικό πλαίσιο – συνάψεις και αποκλίσεις

Η αναζήτηση ερμηνείας αναφορικά με την παρουσία των Μετσοβιτών στα εμπορικά και μεταφορικά δίκτυα της εποχής δεν μπορεί να αγνοήσει ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στον ηπειρωτικό-μακεδονικό χώρο μεταξύ του 17^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Μεταξύ αυτών επισημαίνουμε την ανέλιξη των βλαχικών κοινοτήτων αυτής της περιοχής, διεργασία που αφορά άμεσα το Μέτσοβο ως ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα κέντρα αυτών των κοινωνιών. Κατά τις υπογραμμίσεις της ιστοριογραφίας σημαντικό ρόλο σε αυτή την ιστορική διαδικασία διαδραμάτισε η διείσδυση τμημάτων του πληθυσμού τους στο εμπόριο του οθωμανικού χώρου. Αυτή η δράση τους καθιστά σταδιακά μία από τις σπουδαιότερες επαγγελματικές ομάδες του εμπορικού κόσμου των Βαλκανίων και των Αψβουργικών χωρών¹³. Η απαρχή αυτής της εξέλιξης παραμένει δυσδιάκριτη. Βασισμένη κυρίως σε πιθανολογήσεις, απορρέουσες από τα γενικότερα συμπεράσματα της έρευνας αναφορικά με τη συγκρότηση του οικονομικού χώρου των Ελλήνων και γενικότερα των χριστιανών υπηκόων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δεν έχει ως τώρα αναλυθεί ως προς τις ειδικότερες όψεις της.

Ειδικότερα στον ηπειρωτικό-μακεδονικό χώρο οι ανωτέρω διεργασίες ερμηνεύονται συχνά από τη σχετική ιστοριογραφία ως εξελικτική παράμετρος των κτη-

11. Κατά μία άποψη, αυτή συνδέεται με συγκριμένες και ειδικές οικονομικές και δημογραφικές λειτουργίες του κτηνοτροφικού χώρου. Βλ. Παναγιωτόπουλος 2003, σσ. 36-37.

12. Σχετικά με την άνοδο των ημιόνων και των χερσαίων μεταφορών βλ. Braudel 1993, σσ. 349-356.

13. Stoianovich 1979, σσ. 306, 309-312· Χατζηϊωάννου 2005, σσ. 154-156. Κατσιαρδή-Hering 2003, σσ. 99-100, 105-106· Βακαλόπουλος 1973, σσ. 205-236.

νοτροφικών του κοινωνιών¹⁴. Η *μεγάλη κτηνοτροφία*¹⁵, βασική τους ενασχόληση εδώ και αιώνες, ευνοημένη από τις γενικότερες εξελίξεις στον χώρο Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ευρύτερα του ευρωπαϊκού κόσμου¹⁶, αποκτά διαστάσεις σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας στο πλαίσιο του ανερχόμενου καπιταλισμού¹⁷. Παράλληλα, πάντα στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, οι μεσαιωνικής καταβολής οικισμοί της κτηνοτροφικής ζώνης εξελίσσονται σε αναπτυγμένες ορεινές πολίχνες του Οθωμανικού κόσμου¹⁸. Διαμορφώνεται, έτσι, το μοντέλο της ορεινής κτηνοτροφικής πόλης ή *πόλης της υπαίθρου*, όπως αποκαλείται στην ελληνική ιστοριογραφία¹⁹.

Χωρίς αμφιβολία το ανωτέρω ιστορικό σχήμα αναδεικνύει ορισμένες πτυχές της κοινωνικοοικονομικής ανέλιξης των ορεινών πληθυσμών του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου. Προσανατολισμένο, ωστόσο, στην ανάγκη αποτύπωσης ενός ευρύτερου ιστορικού πλαισίου δεν αποφεύγει ορισμένες γεωγραφικές, χρονικές και εθνολογικές γενικεύσεις. Μία διεξοδικότερη προσέγγιση θα αποκάλυπτε ότι η επαγγελματική ενασχόληση με τις εμπορικές μεταφορές δεν ασκούνταν από το σύνολο των κοινωνιών αυτού του χώρου ούτε καν από τις κτηνοτροφικές παρά μόνο από τμήματα κατοίκων συγκεκριμένων οικισμών²⁰. Συνεπώς, η ερμηνεία που θέτει

14. Ρόκου 1985, σσ. 75-82· Παναγιωτόπουλος 2003, σσ. 34-38· Μηλιός-Ξιφαράς 1998, σσ. 368-377· Κατσάνης 1993, σσ. 445-452· Rouqueville 1826, tome second, σσ. 350-354· Stoianovich 1979, σσ. 309-310.

15. Ο όρος αφορά τη μετακινούμενη ή μεταβατική κτηνοτροφία (transhumance). Στον Βαλκανικό χώρο αποτελούσε τη μοναδική μορφή εκτροφής ζώων που είχε τη δυνατότητα να συντηρεί μία κτηνοτροφική οικονομία κλίμακας. Αυτό οφειλόταν στις δομές οργάνωσης και διαχείρισης που εφαρμόζονταν.

16. Ρόκου 2007, σσ. 107-122.

17. Αυτή η όψη της ανάπτυξης της κτηνοτροφίας συνδέεται με την εμπορευματοποίηση του μαλλιού, πρώτης ύλης της εκβιομηχάνισης της παραγωγής στα ευρωπαϊκά υφαντουργεία. Βλ. Sella 1957, σσ. 29-45. Επίσης βλ. Μάξιμου 1973, σσ. 9-102.

18. Η προστασία της *μεγάλης κτηνοτροφίας* από τις αποδιαρθρώσεις, που εντοπίζουμε συνήθως στους υπόλοιπους αγροτικούς κλάδους του οθωμανικού κόσμου, η εμπορευματική και βιοτεχνική φύση του προϊόντος της, τα δημογραφικά περισεύματα, η κινητικότητα και οι μεταφορικές δυνατότητες των πληθυσμών που την υπηρετούν, συνιστούν ορισμένους βασικούς παράγοντες για τη μετεξέλιξη των οικονομικών τους δομών. Βλ. Ασδραχάς 1978, σσ. 57-58· Τοντόρωφ 1986, σσ. 66, 68-69, 127.

19. Ρόκου 1985, σ. 36· Παναγιωτόπουλος 2003, σσ. 34-38.

20. Στην πραγματικότητα μεταξύ των βλαχικών πληθυσμών του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου επαγγελματική ομάδα αγωγιάτων εκτός από το Μέτσοβο καταγράφεται μόνο στην Κλεισούρα της Μακεδονίας. Βλ. Boué 1889, σ. 479· Παπαδόπουλος 1989, σ. 358· Rouqueville 1826, tome troisième, σσ. 22-23· Salverte 1824, tome second, σσ. 304-305. Επίσης σύμφωνα με συγκεκριμένη βιβλιογραφική αναφορά οι Μοσχοπολίτες διατηρούσαν караβάνι 300 ημιόνων. Βλ. Γεωργιάδης, 1975, σ. 111. Ωστόσο,

ως προϋπόθεση για την ανέλιξη αυτών των πληθυσμών την αποδοχή ενός κτηνοτροφικού κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου, απαιτεί μία πιο εμπειριστατωμένη προσέγγιση. Σαφώς τα *τσελιγκάτα* διέθεταν αυξημένες δυνατότητες συντήρησης υποζυγίων²¹. Επιπλέον, η *μεγάλη κτηνοτροφία* ήταν ο μόνος αγροτικός κλάδος της εποχής που έθετε άμεσα σε ενέργεια μία εμπορική και βιοτεχνική διαδικασία. Ωστόσο, αυτές οι προϋποθέσεις δεν οδηγούν πάντα στην γέννηση μίας κοινωνίας μεταφορέων και εμπόρων. Μία νομοτελειακή αποδοχή αυτής της αντίληψης σημαίνει ότι όσοι οικισμοί της Πίνδου διέθεταν αναπτυγμένη κτηνοτροφική οικονομία έπρεπε να αναδείξουν επαγγελματικές ομάδες *αγωγιατών* και *πραματευτάδων*²². Στο παράδειγμα του Μετσόβου επαληθεύεται ως ένα βαθμό η ανωτέρω προβληματική. Παρόλο που διέθετε τις τεχνικές και οικονομικές προϋποθέσεις για την μετατροπή του σε ένα «απόλυτα κτηνοτροφικό χωριό»²³, οι κάτοικοί του δεν ακολούθησαν ποτέ την κυρίαρχη τάση των υπολοίπων κοινωνιών της Πίνδου²⁴. Αντίθετα, διατήρησαν το πολύμορφο αγροτικό σύστημα που εντοπίζουμε στην περιοχή

αυτή η μαρτυρία δεν προσδιορίζεται χρονικά και, επιπλέον, δεν τεκμηριώνεται ιστορικά, εφόσον δεν παρατίθενται σχετικές πηγές. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και η Μοσχόπολη, έδρα μίας δυναμικής κοινωνίας Βλάχων εμπόρων του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου, εμφανίζεται να ακμάζει ήδη από τα μέσα του 17ου αιώνα, υπάρχουν πτυχές της ιστορίας της που παραμένουν αδιευκρίνιστες. Η πρώτη εμπορική της παρουσία εντάσσεται σε έναν διαφοροποιημένο χώρο και χρόνο, αυτόν του Βενετικού-Αδριατικού εμπορίου. Η κατοπινή δυναμική παρουσία Μοσχοπολιτών εμπόρων στον βαλκανικό και αυστρουγγικό χώρο, ιδίως μετά την πρώτη καταστροφή της (1769), δεν τεκμηριώνει συμμετοχή των κατοίκων της στα αναπτυσσόμενα μεταφορικά δίκτυα των αγωγιατών του βορειοελλαδικού χώρου.

21. Τα κτηνοτροφικά τσελιγκάτα της Πίνδου κατείχαν ανάλογα με τη δυναμικότητά τους δύναμη πέντε έως και δέκα ημιόνων. Αυτά αξιοποιούσαν και ως πηγή πρόσθετου εισοδήματος εκτελώντας ευκαιριακά μεταφορές σε τοπικό επίπεδο. Ο αριθμός των ζώων που διατηρούσαν οι αγωγιατές ποίκιλε ανάλογα με το είδος και τις αποστάσεις που κάλυπταν. Ωστόσο, ακόμη και οι αγωγιατές που εκτελούσαν μόνο τοπικές μεταφορές, συντηρούσαν τουλάχιστον πέντε ημιόνους.

22. Στην πραγματικότητα οι κάτοικοί τους δεν υπερέβησαν ποτέ το επίπεδο μίας κοινωνίας *τσελιγκάτων*, στην οποία η πιο εξελιγμένη μορφή μεταφορικής και μεταπρατικής δραστηριότητας ήταν η μεταφορά και πώληση του επεξεργασμένου βιοτεχνικά προϊόντος στα κέντρα κατανάλωσης. Η μόνη περίπτωση στην οποία επιβεβαιώνεται εν μέρει ο ρόλος της κτηνοτροφικής οικονομίας στη διαμόρφωση μίας εξελιγμένης βιοτεχνικής-εμπορικής λειτουργίας είναι αυτή του Συρράκου. Αν και αντιπροσωπεύει ένα από τα μοντέλα εξέλιξης των κτηνοτροφικών κοινωνιών του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου, η περίπτωση του εκλήφθηκε συχνά ως πρότυπο για τη διατύπωση ενός γενικότερου ιστορικού πλαισίου. Βλ. Δασούλας 2009, σσ. 73-84, 17-120.

23. Αναφέρομαι σε οικισμούς, όπου σημειώνεται μία ολοκληρωτική μεταστροφή των κατοίκων προς την κτηνοτροφική οικονομία, γεγονός που ανάγκαζε το σύνολο του πληθυσμού τους να μετακομίζει κατά τη διάρκεια του χειμώνα σε πεδινές περιοχές.

24. Δασούλας 2009, σσ. 73-84.

ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια, στο οποίο ο κτηνοτροφικός κόσμος συνυπάρχει με τον κόσμο των ορεινών γεωργών²⁵. Μάλιστα, η τελευταία ομάδα υπήρξε ο κύριος δημογραφικός τροφοδότης της αναπτυσσόμενης βιοτεχνικής, μεταφορικής και εμπορικής ομάδας του οικισμού. Αυτή η διεργασία αντανακλάται άμεσα στην κοινωνική διάρθρωση του πληθυσμού, όπου παρατηρούμε τους αγωγιάτες-εμπόρους από την μία πλευρά και τους κτηνοτρόφους από την άλλη να συγκροτούν δύο διακριτά μεταξύ τους κοινωνικοοικονομικά στρώματα²⁶. Η επισήμανση αυτής της διαφοροποίησης, υπαρκτή και σε άλλους οικισμούς που ανέδειξαν μεταφορικές, εμπορικές και παράλληλα κτηνοτροφικές ομάδες²⁷, θέτει ένα δομικό για την ιστορική ερμηνεία ερώτημα. Η ενασχόληση των κατοίκων των ορεινών κέντρων του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου με τις μεταφορές και το εμπόριο αποτελεί απόρροια της κτηνοτροφικής ανάπτυξης ή αυτά συνιστούν οικονομικές δραστηριότητες που ανεδείχθησαν και εξελίχθησαν αυτόνομα; Ακόμη και αν υιοθετήσουμε την πρώτη εκδοχή, η απαρχή αυτής της διαδικασίας παραμένει ως ζήτημα από τη στιγμή που, ειδικότερα στον χώρο των μεταφορών, εντοπίζουμε επαγγελματική παρουσία Βλάχων αγωγιάτων από τα μεσαιωνικά χρόνια. Σύμφωνα με τις πηγές αυτή η ομάδα ασκεί, πάντα στα πλαίσια της διαμετακόμισης και ορισμένες μεταπρατικές δραστηριότητες²⁸. Δημιουργείται έτσι ο εύλογος προβληματισμός κατά πόσο η επαγγελματική τους συγκρότηση αποτελεί ένα φαινόμενο που εντάσσεται στην ιστορική περιοδολόγηση του οθωμανικού κόσμου ή αποτελεί μία συνέχεια του μεσαιωνικού κόσμου των Βαλκανίων. Τέλος, μία ολοκληρωμένη ανάλυση αυτού του θέματος δεν μπορεί να αγνοήσει τον ρόλο του γεωγραφικού παράγοντα. Παραμένει πάντα προς διερεύνηση η σχέση των ορεινών περασμάτων με τη μεταφορική εξειδίκευση των κοινωνιών που χειρίζονταν ορισμένα σημαντικά δερβένια.

Οι ανωτέρω επισημάνσεις υποδεικνύουν την ανάγκη μίας εκ νέου προσέγγισης ορισμένων πτυχών της διαδικασίας μετεξέλιξης των κατοίκων ορισμένων οικισμών του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου σε *αγωγιάτες* και *πραματευτάδες*. Η έλλειψη στοιχείων παραμένει πάντα ένα σημαντικό εμπόδιο για την πραγματοποίησή της. Σε αυτήν την περίπτωση η γνώση της εσωτερικής πραγματικότητας των κοινωνιών προέλευσής τους μπορεί να αποβεί χρήσιμη. Δεν αναφέρομαι μόνο στην αξιοποίηση τοπικών πηγών αλλά και στα δεδομένα της ανθρωπολογικής έρευνας. Συχνά αναδει-

25. Δασούλας 2009, σσ. 233-358.

26. Δασούλας 2009, σσ. 270-273.

27. Σιώκης 2009, σ. 36 (υποσ. 49).

28. Novaković 1912, σσ. 622-631· Dragomir 1959, σσ. 23, 135· Jireček 1879, σσ. 115-124· Δασούλας 2014, σσ. 33-35.

κνύονται στοιχεία των τοπικών πολιτισμών που παραπέμπουν σε άγνωστες ωστόσο χρήσιμες για την ιστορική έρευνα πτυχές του οικονομικού τους παρελθόντος²⁹.

Το αρχικό περιβάλλον – κοινωνικοί και οικονομικοί συσχετισμοί

Στα πλαίσια της ανωτέρω ανάλυσης η μαρτυρία του κατάστιχου του 1707 αποκτά μία ειδικότερη σημασία, δεδομένου ότι μας προσφέρει τη δυνατότητα να θέσουμε κάποιες σταθερότερες χρονικές συντεταγμένες αναφορικά με τα πρώιμα στάδια της εμπλοκής αυτών των πληθυσμών στις χερσαίες εμπορικές μεταφορές του οθωμανικού χώρου. Αν και αφορά μία τοπική περίπτωση, η σημασία της παραμένει ευρύτερη, δεδομένου ότι οι *καρβανάρηδες*³⁰ του Μετσόβου αποτέλεσαν μία από τις βασικές συνιστώσες του.

Παρά τη διάθεση αυτών των σχετικά πρώιμων μαρτυριών η οικονομική δράση των αγωγιάτων, των εμπόρων και γενικότερα των κατοίκων του οικισμού δεν μπορεί να αποτυπωθεί με ακρίβεια για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα του 18^{ου} αιώνα. Μαρτυρίες τοπικών πηγών συνηγορούν στο ότι τα μέλη της συντεχνίας των *αγωγιάτων* του 1707 ή οι άμεσοι απόγονοί τους δεν ασκούν μόνο μεταφορικές αλλά και ορισμένες μεταπρατικές δραστηριότητες. Συγκεκριμένα εμφανίζονται στην αγορά του Μετσόβου ως πωλητές ορισμένων προϊόντων³¹, γεγονός που προϋπο-

29. Για παράδειγμα στο Μέτσοβο διατηρείται ακόμη ο απόηχος μίας διευρυμένης εμπλοκής της τοπικής κοινωνίας στα μεταφορικά επαγγέλματα. Επισημαίνουμε ιδιαίτερα τις τεχνικές προϋποθέσεις για τη συντήρηση και ανάπτυξη των μεταφορικών υποδομών. Συγκεκριμένα ως τα μέσα του 20ου αιώνα οι κάτοικοι του οικισμού ασκούσαν επαγγελματικές ειδικεύσεις όπως: εκτροφείς ιπποειδών (για την παραγωγή μεταφορικών ζώων), εκπαιδευτές μεταφορικών ζώων, ξυλουργοί ειδικευμένοι στην κατασκευή ξύλινων εξαρτημάτων σαμαριών, κατασκευαστές ιμάντων και δερμάτινων επιφανειών της σαγής των υποζυγίων, υφάντριες που κατασκεύαζαν καλύμματα για τα υποζύγια, σιδηρουργοί που κατασκεύαζαν τα μεταλλικά εξαρτήματα της σαγής των υποζυγίων και φυσικά σαμαράδες, δηλαδή συναρμολογητές της σαγής των υποζυγίων. Επίσης, παράγονταν σημαντικές ποσότητες σανών και άλλων ζωοτροφών, ενώ παράλληλα κατασκευάζονταν κτίρια κατάλληλα για την αποθήκευση της ζωοτροφής και τη στέγαση των ζώων. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι οι οικισμοί που ανέδειξαν σημαντικές επαγγελματικές ομάδες μεταφορέων ανέπτυσαν και μία παράλληλη οικονομία που κάλυπτε τις βασικές τεχνικές προϋποθέσεις για τη συντήρηση και τον εξοπλισμό των υποζυγίων.

30. Στην τοπική γλώσσα οι αγωγιάτες που εκτελούσαν εμπορικές μεταφορικές μεγάλων αποστάσεων.

31. Ορισμένοι αναφέρονται ως πωλητές σιδήρου, θυμιάματος, καρφιών, υποδημάτων και λαδιού. Η διάθεση του τελευταίου προϊόντος σε έναν τόπο που δεν καλλιεργούνται ελαιόδεντρα, υποδεικνύει συμμετοχή τους στη διακίνηση αγροτικών προϊόντων. Βλ. Κ. Ι. Μ. Ζ. Π., φ. 18α, 19β, 21β, 22α, 22β, 26α, 26β.

θέτει σταθερά σημεία διάθεσης αυτών³². Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η συστηματική τους παρουσία ως χορηγών και κτητόρων ναών και μονών της περιοχής³³. Η διάθεση αυτών των κεφαλαίων δημιουργεί συνειρμούς αναφορικά με την προέλευσή τους, εφόσον προϋποθέτει μία διευρυμένη οικονομική δραστηριότητα. Η σχέση τους με την τοπική εκκλησία δεν περιορίζεται μόνο σε αφιερωματικές πράξεις αλλά επεκτείνεται και σε μία συστηματική συμμετοχή στις οργανωτικές της δομές. Χωρίς να παραγνωρίζουμε τη συμβολή του πολιτισμικού περιβάλλοντος στην εκδήλωση μίας ισχυρής και γνήσιας θρησκευτικής συνείδησης, χρήσιμο είναι να επισημανθούν και ορισμένες κοινωνικές και οικονομικές πτυχές αυτής της θρησκευτικότητας. Στην περίπτωση μας συνδέονται άμεσα με τη θέση της *Χώρας Μετσόβου*³⁴ στο θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης του Οθωμανικού κράτους. Αναφερόμαστε στην πολιτική, φορολογική και εκκλησιαστική αυτοδιαχείριση που απολαμβάνουν οι κάτοικοι της περιοχής από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα και μετά. Εντός του νέου πολιτικού πλαισίου οι *αγωγιάτες* και κυρίως οι *πραματευτάδες* της ορεινής πολιχνης, οι οποίοι συνιστούν το ευπορότερο κοινωνικό της στρώμα, μεταλλάσσονται σταδιακά σε άρχουσα κοινωνική ομάδα.

Οι κοινωνικές και οικονομικές συσχετίσεις αυτής της διεργασίας αποτυπώνονται με τον καλύτερο τρόπο στην κοινωνική και πολιτική εξέλιξη των μελών των οικογενειών, των προσώπων που το 1707 συγκροτούσαν τη συντεχνία των *αγωγιατών*. Μεταξύ του 1748 και του 1800 εντοπίζουμε 60 άμεσους απογόνους ή συγγενείς τους να έχουν συμμετοχή στα κοινά³⁵. Η διατήρηση της κοινωνικής τους θέσης συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα ανάληψης των φορολογικών υποχρεώσεων και άλλων κοινοτικών λειτουργιών της *Χώρας Μετσόβου*. Αξιοσημείωτη ως προς το

32. Σε έγγραφο του 1777, που υπογράφεται από τους *μπακάληδες* του Μετσόβου, εντοπίζουμε μεταξύ αυτών απογόνους των μελών της συντεχνίας των *αγωγιατών* του 1707. Βλ. Πλατάρης 1982, σ. 79 (έγγρ. 40).

33. Κ. Ι. Ν. Α. Δ. Μ., σσ. 1-23· Κ. Ι. Μ. Ζ. Π., φ. 8β.

34. Από τα μέσα του 17ου αιώνα το Μέτσοβο και πέντε όμορα χωριά της περιοχής συγκροτούν ίδια διοικητική και πολιτική ενότητα. Στις τοπικές πηγές αυτή η ενότητα αναφέρεται συνήθως ως *Χώρα Μετζόβου*. Βλ. Δασούλας 2009, σσ. 31-32, 84, 132-142.

35. Από αυτούς οι 33 καταλαμβάνουν κατά περιόδους θέσεις στην ηγετική ομάδα της *Χώρας Μετσόβου* και οι 15 καταγράφονται ως προεστοί. Στο ίδιο χρονικό διάστημα 17 μέλη αυτών των οικογενειών συμμετέχουν σε εκκλησιαστικές επιτροπές και άλλα 10 καταγράφονται ως ιερείς. Ας σημειωθεί ότι η ιεροσύνη εξασφαλίζει μόνιμη πρόσβαση στη διαχείριση των ναών και υψηλό κοινωνικό κύρος. Από τα μέσα του 17ου αιώνα μέχρι το 1924 οι οικισμοί της περιοχής απετέλεσαν την Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου, η οποία υπαγόταν απ' ευθείας στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως. Βλ. Τρίτος 1991, σσ. 49-57.

θέμα μας είναι και η πρακτική άντλησης κεφαλαίων από την τοπική εκκλησία³⁶. Πολλές από τις *ομολογίες* που καταγράφονται στα κατάστιχα των ναών της περιοχής συνιστούν χρηματικά δάνεια προς πρόσωπα που έχουν συγγενική σχέση με τα μέλη του *ρουφετίου των αγωγιατών* του 1707³⁷. Οι ανωτέρω δράσεις προϋποθέτουν εκ μέρους τους διαθεσιμότητα χρηματικών κεφαλαίων, κάτι που στο οικονομικό περιβάλλον της εποχής επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την άσκηση μεταπρατικών ή εμπορικών δραστηριοτήτων.

Η ανέλιξη

Το *ρουφέτι των αγωγιατών* ως συντεχνιακή οργάνωση καταγράφεται τελευταία φορά στις πηγές το 1759³⁸. Αυτή η αναφορά δεν σηματοδοτεί και το τέλος της επαγγελματική τους δράσης. Οι *καρβανάρηδες* του Μετσόβου όχι μόνο συνεχίζουν να υπάρχουν αλλά καθίστανται μία από τις πιο δραστήριες μεταφορικές ομάδες στο χερσαίο διαμετακομιστικό εμπόριο του βαλκανικού χώρου³⁹. Οι ευρύτερες διαστάσεις αυτής της εξέλιξης ανιχνεύονται στην ανάπτυξη των εμπορευματικών σχέσεων στον χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας ιδίως κατά το δεύτερο μισό του

36. Τα κεφαλαιουχικά αποθέματα της εκκλησίας και η διαχείρισή τους αποτέλεσαν ένα από τα κίνητρα για την εμπλοκή της άρχουσας κοινωνικής ομάδας στις κοσμικές και πνευματικές δομές της. Ας σημειωθεί ότι η τοπική εκκλησία, όντας θεσμικά ένας σχεδόν αυτεξούσιος οργανισμός, είχε σταδιακά καταστεί πυλώνας του τοπικού πολιτικού συστήματος με αποτέλεσμα τα περιουσιακά της στοιχεία να λειτουργούν ενίοτε και ως πιστωτικό απόθεμα για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών κυρίως της άρχουσας κοινωνικής ομάδας.

37. Δεν αποκλείεται αυτές οι δανειοδοτήσεις να υποκρύπτουν και κάποιες κερδοσκοπικού τύπου χρηματιστικές πρακτικές, δεδομένου ότι τα ίδια πρόσωπα εμφανίζονται σε άλλες πηγές ως κάτοχοι χρηματικών κεφαλαίων.

38. Κ. Ι. Μ. Ζ. Π., φ.17β.

39. Ο Rouqueville αναφέρει ότι οι Βλάχοι αγωγιατές είναι γνωστοί με το όνομα Μετσοβίτες, ενώ ο ίδιος θεωρεί τους Μετσοβίτες και τους κατοίκους του Ζαγορίου ως τους πιο δραστήριους αγωγιατές στην ευρωπαϊκή αγορά της Τουρκίας. Ο Βουέ χαρακτηρίζει τους *κερατζήδες* του Μετσόβου ως τους περιφημότερους της «Αλβανίας» και μεταξύ των πιο ξακουστών στα Βαλκάνια. Κατά τον Γούδα οι μεταφορές από Βουκουρέστι, Κωνσταντινούπολη, Βελιγράδι και Ανδριανούπολη γίνονταν σχεδόν αποκλειστικά από Μετσοβίτες αγωγιατές, οι οποίοι τουρκιστί καλούνταν *κερανσίμπασι*. Η ικανότητά τους σε αυτόν τον τομέα διαπιστώνεται και από το γεγονός ότι το 1815-1816 Μετσοβίτες αγωγιατές μισθώνονται από τον Βελή πασά (υιό του Αλή Πασά των Ιωαννίνων) για να τον συνοδέψουν στην εκστρατεία του εναντίων των Σέρβων. Βλ. Rouqueville 1826, tome second, σσ. 22-23· Rouqueville 1820: tome premier, Chapitre XII, σ. 157· Α. Βουέ 1889, σ. 479· Γούδας 1870, σ. 290· *Αρχείο Αλή Πασά* 2007, τόμος Β', σσ. 676-677.

18^{ου} αιώνα⁴⁰. Έχοντας υπόψη, ωστόσο, ότι κάθε ιστορική διεργασία αποτελεί ένα σύνολο τοπικών και ειδικών συμπτώσεων, η συμμετοχή των *καρβανάρηδων* και ευρύτερα των κατοίκων του Μετσόβου σε μία διευρυμένη εμπορική διαδικασία δεν παύει να αντανakλά και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά της κοινωνίας τους. Επισημαίνουμε ιδιαίτερα την ύπαρξη μίας *μεταπρατικής αντίληψης*⁴¹, η οποία ανιχνεύεται τόσο στον τρόπο εκμετάλλευσης των τοπικών πόρων⁴² όσο και ως κίνητρο μίας έντονης κινητικότητας του πληθυσμού. Τα στοιχεία που διαθέτουμε φανερώνουν μία εκτεταμένη γεωγραφική διασπορά ήδη από το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα⁴³. Αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στην Κωνσταντινούπολη. Το 1747 εντοπίζουμε εκεί ομά-

40. Η βιομηχανική επανάσταση και η επακόλουθη επέκταση του καπιταλισμού προς τις περιφερειακές χώρες επιφέρει την εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής στον Οθωμανικό χώρο και την ένταξη των αγορών του στις λειτουργίες του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος. Βλ. Inalcik-Quataert 1994, σ. 3· Κρεμμυδάς 1972, σσ. 385-386· Κρεμμυδάς 2003, σσ. 275-304· Frangakis-Syrett 1987, σσ. 74.

41. Η ερμηνεία αυτού του φαινομένου παραμένει πάντα ένα θέμα προς διαπραγμάτευση. Μεταξύ των παραγόντων που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του επισημαίνουμε ιδιαίτερα τα δημογραφικά μεγέθη και τις ίδιες πολιτικές και οικονομικές δομές της Χώρας Μετσόβου. Βλ. Δασούλας 2009, σσ. 32, 221-223, 282-285, 451-453.

42. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος διαχείρισης του κτηνοτροφικού κεφαλαίου. Ήδη από αρχές του 18ου αιώνα, που διαθέτουμε τα πρώτα στοιχεία, η κτηνοτροφική οικονομία του Μετσόβου συγκροτείται κατά κύριο λόγο από εκμεταλλεύσεις, οι οποίες λειτουργούν στα πλαίσια μίας ευρύτερης μεταπρατικής δραστηριότητας των ιδιοκτητών τους, γι' αυτό και δεν εμφανίζουν την κλασική δομή των σελιγκάτων. Οι ιδιοκτήτες τους δεν συνοδεύουν τα κοπάδια τους στις εποχικές μετακινήσεις τους, αλλά συνεταιρίζονταν με άτομα στα οποία παρέδιδαν την ευθύνη τους ή διόριζαν υπεύθυνους διαχειριστές, οι οποίοι κάθε έτος κατέθεταν οικονομικό απολογισμό. Εκτός όμως από κοπάδια κατείχαν αμπέλια, χωράφια καθώς και καματερά ζώα για να τα καλλιεργούν. Εκμεταλλεύσεις αυτού του τύπου, που σε τοπικές πηγές περιγράφονται με τον όρο *συντροφία*, δεν περιορίζονταν μόνο στην πώληση κτηνοτροφικών προϊόντων. Σημαντικές πληροφορίες για τις μεθόδους διαχείρισης του κτηνοτροφικού κεφαλαίου από τους Μετσοβίτες κατά τον 18ο αιώνα περιέχονται στο ανέκδοτο ιδιωτικό κατάστιχο της οικογένειας Βενέτη.

43. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή της οικογένειας Στάνου. Το 1690 εντοπίζουμε τον Ιωάννη Στάνο ως μεγαλέμπορο στη Βενετία. Το 1727 ο ίδιος και οι αδελφοί του Νικόλαος και Κωνσταντίνος γίνονται συντάκτοι του Νικολάου Γλυκού στη τυπογραφική επιχείρηση του τελευταίου. Το 1741 αναφέρεται ως πρόεδρος της ενοριακής ορθόδοξης εκκλησίας της Βενετίας ο Δημήτριος Στάνος. Ας σημειωθεί ότι το 1698 πρόσωπο με το ίδιο όνομα κατέχει το αξίωμα του *Βεκίλη* που ήταν το υψηλότερο στη διοικητική δομή της Χώρας Μετσόβου. Το 1707 βρίσκουμε στη Ρουμανία τον Μιχαήλ Στάνου ως γραμματικό του Κωνσταντίνου Βραγκοβεάνου καθώς και τον πατέρα του, το όνομα οποίου αγνοούμε, με το αξίωμα του *μεγάλου λογοθέτη*. Στα 1770 μέλη της ίδια οικογένειας είναι εγκατεστημένα ως έμποροι στη Θεσσαλονίκη και πιθανόν στη Βιέννη. Βλ. Σβορώνος 1939, σ. 333-342· Πλατάρης-Τζίμας, 2004, σσ. 297-269, 277· Πλατάρης 1982, σ. 59 (έγγρ. 27).

δα Μετσοβιτών που ασκεί συγκεκριμένο επάγγελμα⁴⁴, ενώ κατά το διάστημα 1750-1800 καταγράφονται 53 πρόσωπα που είτε διαμένουν μόνιμα είτε μεταβαίνουν κατά περιόδους στην πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους. Τρία από αυτά τα πρόσωπα καταγράφονται στις πηγές ως αγωγιάτες⁴⁵, άλλα έξι ως *τζελεπήδες*⁴⁶ ή ζωέμποροι⁴⁷, ενώ για τους υπολοίπους δεν διαθέτουμε παρά ενδείξεις, οι οποίες ωστόσο συνηγορούν υπέρ της άσκησης εμπορικής ή επιχειρηματικής δράσης. Η διάθεση από μέρους τους έντοκων δανείων προς τις αρχές του Μετσόβου, προκειμένου να καλυφθούν φορολογικές υποχρεώσεις και οι επενδύσεις σε κερδοφόρες κοινοτικές λειτουργίες⁴⁸, υποδεικνύουν κατοχή σημαντικών χρηματικών κεφαλαίων, κάτι που καθιστά πιθανή μία εμπορική ιδιότητά τους. Αυτή γίνεται περισσότερο εμφανής στις συναλλαγματικές πρακτικές που χρησιμοποιούν κάθε φορά που αναλαμβάνουν τη μεταβίβαση των φορολογικών εσόδων του Μετσόβου προς τις κεντρικές αρχές στην Κωνσταντινούπολη⁴⁹. Βέβαια η ακριβής οικονομική δράση αυτών των προσώπων παραμένει ασαφής, δεδομένου ότι οι πληροφορίες που διαθέτουμε αντλούνται κυρίως από διοικητικά έγγραφα. Αν και ως προς το συγκεκριμένο θέμα συνιστούν μία εξαιρετικά φειδωλή πηγή, αυτά είναι αρκετά κατατοπιστικά αναφορικά με τον πολιτικό-κοινωνικό τους ρόλο. Γνωρίζουμε έτσι ότι σχεδόν το σύνολο των προσώπων που μετακινούνται ή μένουν στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, ανήκει στην άρχουσα κοινωνική ομάδα του Μετσόβου⁵⁰, η οποία, όπως ήδη επισημάναμε, συγκροτούνταν κατά κύριο λόγο από πλούσιους *πραγματευτάδες*.

Η ασάφεια των στοιχείων που διαθέτουμε καθιστά συχνά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ των μεταφορικών και εμπορικών δραστηριοτήτων των Μετσοβιτών για το

44. Ασκούν το επάγγελμα του *πουζητζή*, το οποίο πρέπει να ήταν προσοδοφόρο αν κρίνουμε από το γεγονός ότι δωρίζουν ολόκληρο το χρυσάφι που χρειάστηκε για να χρυσωθεί το τέμπλο ενός ναού. Βλ. Κ. Ι. Ν. Α. Δ. Μ., σ. 372.

45. Πλατάρης 1982, σσ. 30, 46, 58, 61 (έγγρ. 10, 17, 26, 29).

46. Δασούλας 2009, σσ. 286-288, 347-353.

47. Πλατάρης 1982, σσ. 31, 62, 76 (έγγρ. 10, 30, 39).

48. Μεταξύ αυτών οι πιο σημαντικές ήταν το *αμιλίκι*, δηλαδή η παροχή καταλυμάτων και υπηρεσιών προς τους διερχόμενους ταξιδιώτες, και το *βοϊβοδαλίκι*, δηλαδή η ετήσια εκμίσθωση του φόρου. Βλ. Δασούλας 2009, σσ. 201, 299, 333-365.

49. Οι αρχές του Μετσόβου τους παραδίδουν με *ομολογίες* τα σχετικά ποσά και αυτοί με τη σειρά τους τα μεταβιβάζουν στην Κωνσταντινούπολη με εντολές πληρωμής, ή συναλλαγματικές σε πρόσωπα, τα οποία προφανώς είναι συνέταιροι ή εμπορικοί συνεργάτες τους, εφόσον αυτά τα ποσά εγγράφονται στις μεταξύ τους χρεοπιστώσεις. Οι τελευταίοι παραδίδουν στους αντιπροσώπους του Μετσόβου στην Κωνσταντινούπολη ποσά αντίστοιχα με τον φόρο, ώστε να τον αποδώσουν στις οθωμανικές αρχές.

50. Αρκετοί καταγράφονται ως προεστοί ή μέλη της ηγετικής ομάδας του Μετσόβου.

μεγαλύτερο μέρος του 18^{ου} αιώνα⁵¹. Ενδεχομένως θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε ως τεκμήριο εμπορικής δραστηριότητας τη συχνή παρουσία τους σε συγκεκριμένα κέντρα του εξωτερικού. Όμως, για τα Βαλκάνια και τις παραδουνάβιες ηγεμονίες αυτό το στοιχείο δεν εξασφαλίζει βεβαιότητες. Όντας ο κατεξοχήν χώρος δράσης των караβανιών είναι δύσκολο να διευκρινίσουμε αν η παρουσία τους εκεί φανερώνει πρόσκαιρη ή μόνιμη διαμονή. Άλλωστε, η ίδια η φύση του εμπορίου εκείνης της περιόδου εμπεριέχει ένα στοιχείο *νομαδισμού*, εφόσον κατά ένα σημαντικό βαθμό διενεργείται μέσω των εποχικών εμποροπανηγύρεων⁵².

Το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα αρχίζουν πλέον να αποκαλύπτονται με μεγαλύτερη σαφήνεια οι διαστάσεις της εμπορικής δράσης των κατοίκων του Μετσόβου. Για πρώτη φορά διαθέτουμε στοιχεία όχι μόνο για μεμονωμένα πρόσωπα αλλά και για *συντροφίες* εμπόρων. Παράλληλα, γίνεται αντιληπτή η ύπαρξη μίας *εμπορικής κοινότητας* των Μετσοβιτών. Αναφερόμαστε στη λειτουργία συνεργατικών ή αλληλοκαλυπτόμενων εμπορικών δικτύων, τα οποία δρουν σε ένα εκτεταμένο γεωγραφικό χώρο. Η μετεξέλιξη κατοίκων του Μετσόβου σε μεγαλεμπόρους δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί χρονικά. Οι δύο ομάδες, αγωγιάτες και έμποροι, συνυπάρχουν εξίσου σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής περιόδου που διερευνούμε. Ωστόσο, δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε ότι ως φαινόμενο αποκτά σημαντικές διαστάσεις κυρίως στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Η χρονική συγκυρία μάς παρέχει τη δυνατότητα ερμηνείας του στα πλαίσια μίας γενικότερης ιστορικής διεργασίας που λαμβάνει χώρα εκείνη την περίοδο. Αφορά την άνοδο και επικράτηση του «Έλληνα»πραματευτή στο εμπόριο του Οθωμανικού χώρου⁵³. Κάθε τοπική

51. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Νιτζου Πούτζαρη ή Στάμου (απεβίωσε το 1793). Ήταν γιος του Δημητρίου Πούτζαρη, ενός εκ των μελών της συντεχνίας των αγωγιατών του 1707. Στα διοικητικά έγγραφα της *Χώρας Μετσόβου* αναφέρεται ως ένας απλός *αγωγιάτης* που κομίζει επιστολές των αρχών του Μετσόβου στους αντιπροσώπους τους στην Κωνσταντινούπολη. Στην πραγματικότητα ο Ν. Πούτζαρης δεν δραστηριοποιείται μόνο στον χώρο των χερσαίων μεταφορών, αλλά εκτελεί και ορισμένες μεταπρατικές δοσοληψίες. Κατά το χρονικό διάστημα 1771-1790 διατρέχει με τα υποζύγια του όλη τη Βαλκανική, γεγονός που του δίνει τη δυνατότητα να σχηματίσει μία σημαντική περιουσία αποτελούμενη από χωράφια, λιβάδια, αμπέλια, κήπους, σπίτια καθώς και σημαντικά χρηματικά κεφάλαια, από τα οποία αποκομίζει κέρδη μέσω δανειοδοτήσεων διάφορων προσώπων σε ένα γεωγραφικό φάσμα που επεκτείνεται από τα Γιάννενα και το Μέτσοβο μέχρι το Βουκουρέστι. Οι γιοί του, όπως θα δούμε παρακάτω, εξελίσσονται σε σημαντικούς εμπόρους, ενώ ο εγγονός του εγκαθίσταται μόνιμα στο Βουκουρέστι, όπου διατηρεί σημαντικό εμπορικό οίκο. Βλ. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 57-63 (doc. 4-6, 8-10, 11-13, 17, 18, 23-25, 28, 34, 37, 41, 43).

52. Βλ. Ασδραχάς 1975, σ. 172· Stoianovich 1979, σ. 302.

53. Beaujour 1974, σσ. 190, 201, 218, 233, 220· Σβορώνος 1996, σσ. 382-406· Κρεμμυδάς 2003, σσ. 275-304· Stoianovich, σσ. 1979.

αναγωγή, ωστόσο, προϋποθέτει και την επίγνωση ειδικότερων όψεων αυτής της διεργασίας. Στην περίπτωση του Μετσόβου επισημαίνουμε ιδιαίτερα έναν γεωοικονομικό παράγοντα. Αφορά τη γειτνίασή του με τα Γιάννενα, ένα σημαντικό εμπορικό κέντρο του οθωμανικού χώρου⁵⁴, η λειτουργία του οποίου εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τα ορεινά του περάσματα. Αυτή η γεωγραφική παράμετρος είχε δημιουργήσει από παλιά μία αμφίδρομη οικονομική σχέση μεταξύ των δύο περιοχών. Η διαμετακόμιση προϊόντων από και προς τα Γιάννενα διενεργούνταν κυρίως από τους αγωγιάτες του Μετσόβου⁵⁵, ενώ Μετσοβίτες έμποροι, που είχαν ως έδρα των δραστηριοτήτων την ιδιαίτερη πατρίδα τους⁵⁶, στόχευαν πρωτίστως στον εφοδιασμό της αγοράς των Ιωαννίνων αλλά και ευρύτερα στην εκμετάλλευση των αγορών της Ηπείρου. Ο γεωοικονομικός παράγοντας θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και στις εμπορικές σχέσεις των Μετσοβιτών με τον μακεδονικό και θεσσαλικό χώρο. Επισημαίνουμε την άμεση γειτνίαση με αυτές τις περιοχές, καθώς και το γεγονός ότι τα περάσματα του Μετσόβου χρησιμοποιούνταν για τη διεξαγωγή του κύριου όγκου των εμπορικών συναλλαγών τους με τη δυτική Ελλάδα. Οι αγορές των Τρικάλων⁵⁷ και της Λάρισας⁵⁸ και οι εμποροπανηγύρεις του Μαυρονόρους, του Περλεπέ και του Ζητουνίου⁵⁹, αποτελούν σημεία συστηματικής παρουσίας αγωγιστών ή εμπόρων από το Μέτσοβο. Επισημαίνουμε εδώ τη λειτουργία αυτών των περιοχών και ιδίως της Μακεδονίας ως οικονομικής ενδοχώρας της Θεσσαλονίκης, η οποία στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα έχει καταστεί σημαντικό οικονομικό κέντρο της Ευρωπαϊκής Τουρκίας⁶⁰ καθώς και το μεγαλύτερο κέντρο διαμετακόμισης του βαλκανικού χώρου⁶¹, γεγονός που τελικά ευνοεί την ανάπτυξη των μεταφορικών και εμπορικών δικτύων. Εκτός από τη Θεσσαλονίκη⁶² παρουσία Μετσο-

54. Βακαλόπουλος 1992α, σσ. 343-359· Σβορώνος 1996, σσ. 244, 262, 296, 303· Μέρτζιος 1947, σσ. 393· Μάξιμος 1973, σσ. 15-22.

55. Παπαγεωργίου 1998, σ. 52, (υποσ. 1).

56. Limona-Trandaferiscu 1983, vol. I, σ. 69 (doc. 77).

57. Οι οικονομικές σχέσεις του Μετσόβου με τα Τρίκαλα είναι παλαιές και πολύμορφες. Άλλωστε η ευρύτερη περιοχή αποτελούσε προαιώνιο τόπο διαχείμασης των τσελιγκάτων του Μετσόβου.

58. Τσοποτός 1974, σ. 171.

59. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 61, 63, 68, 72, 73, 75, 80, 102 (doc. 29, 45, 70, 92, 99, 115, 144, 265).

60. Σβορώνος 1996, σ. 384· Βακαλόπουλος 1992, σσ. 276-278· Χασιώτης 1997, σ. 22· Αθανασιάδου 2006, σσ. 14-15.

61. Σβορώνος 1996, σσ. 243, 244, 257.

62. Στη Θεσσαλονίκη εντοπίζουμε επίσης Μετσοβίτες που ασχολούνται με την κατεργασία της γούνας. Βλ. Γούδας 1871, σσ. 449-454.

βιτών εμπόρων και αγωγιατών προ του 1800 καταγράφεται στις Σέρρες⁶³, στην Κωνσταντινούπολη, στην Ουζουντζιόβα, στο Σλίβεν, στο Σιστόβ, στο Ρουστσιούκ, στο Βουκουρέστι, στο Ιάσιο, στη Βιέννη και στη Νίζνα⁶⁴. Ο οικονομικός ρόλος αυτών των περιοχών στον χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα τεκμηριώνει μία αρχική επέκτασή τους βασισμένη στις μεγάλες εμποροπανηγύρεις και τους χερσαίους άξονες του βαλκανικού εμπορίου⁶⁵.

Η πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα σηματοδοτεί για το εμπόριο των Μετσοβιτών την απαρχή της πιο δυναμικής του φάσης. Πλέον το γεωγραφικό και οικονομικό φάσμα της εμπορικής τους δράσης ξεπερνά κατά πολύ τις αρχικές του διαστάσεις. Τα απώτατα όριά της εγγράφονται μεταξύ Μόσχας, Καΐρου, Μάλτας, Λιβόρνου και Τεργέστης⁶⁶. Μόνιμη εμπορική παρουσία τους καταγράφεται επίσης στις πόλεις Κέρκυρα, Σέρρες, Φιλιππούπολη, Οδησός, Μπροντ, Μόσχα, Πετρούπολη, Σεβαστούπολη, Νίζνα, Θεσσαλονίκη, Κισινάου, Ιάσιο, Ισμαήλιο, Κραιϊόβα, Φοκσάνη, Γαλάτσι⁶⁷ και ευκαιριακή στα πανηγύρια ή τις πιάτσες του Περλεπέ, του Σιστόβ, της Ουζουντζιόβας, του Ροστόβ, της Ορσόβας, της Σμύρνης, της Κύπρου, και της Δαμασκού⁶⁸. Φυσικά η Κωνσταντινούπολη, το Βουκουρέστι και η Βιέννη⁶⁹, όπου δρούσαν από παλιά, συνεχίζουν να παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις Μετσοβιτών εμπόρων. Τέλος, θα πρέπει να προσθέσουμε και ένα νέο σχεδόν υπερπόντιο γι' αυτούς κέντρο εμπορικής δράσης, αυτό της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο⁷⁰. Η τελευταία αναφορά αποκαλύπτει ότι η φύση του εμπορίου τους έχει απο-

63. Το 1792 Μετσοβίτες αγωγιατές μεταφέρουν βαμβάκια από τις Σέρρες στη βόρειο Βαλκανική. Βλ. *Catalogul documentelor Grecest* 1958, vol. I, σ. 292 (doc. 1006, 1008).

64. Βλ. Αραβαντινός 1960, σ. 216· Λασκαριδής 1997, σσ. 219, 223· Σκαφιδάς 1963, τεύχος 130, σ. 111· Χατζημιχάλη 1940, σσ. 85, 86· Πλατάρης 1982, σ. 59 (εγγρ. 27)· Πλατάρης-Τζίμας 2004, τόμ. Β', σσ. 173, 174· Γούδας, 1871, σσ. 449-454· Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 59, 60, 62, 63, 66, 67 (doc. 15, 22, 23, 34, 36, 40, 58, 59, 63, 64, 68, 69).

65. Βλ. Mehlan 1979, σ. 383· Σβορώνος 1996, σσ. 232, 234, 245-249, 257, 297, 391· Stoianovich 1979, σ. 316· Ασδραχάς 1975, σσ. 172, 173.

66. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 78, 346 (doc. 135, 1338)· Γούδας 1871, σσ. 154-170· Πλατάρης-Τζίμας 2004, τόμος Γ', σ. 67· Πλατάρης 1984, σσ. 199-206.

67. Δυοβουνιώτης 1922, σ. 311· Γούδας 1871, σσ. 154-170· Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 67-783 (doc. 65-3382)· Πολίτης 1930, τόμ. Β', σ. 168· Αρς 1993, σ. 330.

68. Πλατάρης 1984, σ. 200· Γούδας 1871, σσ. 154-170· Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 67-783 (doc. 65-3382).

69. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 67-783 (doc. 65-3382)· Πλατάρης-Τζίμας 2004, τόμ. Β', σσ. 189-193, 195, τόμ. Γ', σ. 181· Δυοβουνιώτης 1922, σ. 311.

70. Γούδας 1871, σσ. 154-170· Πολίτης 1928, τόμ. Α', σσ. 172, 176, 240· Πλατάρης-Τζίμας 2004, τόμ. Α', σσ. 174-207, 285-333.

στασιοποιηθεί κατά πολύ από την παραδοσιακή χερσαία διαμετακόμιση και τις εμποροπανηγύρεις των Βαλκανίων⁷¹. Αν και η πρωταρχική του μορφή εξακολουθεί να απασχολεί ακόμη τους συμπατριώτες τους, που διατηρούν ως έδρα τους το Μέτσοβο ή τα Γιάννενα, ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς έχει πλέον συστήσει εμπορικούς οίκους, εταιρείες και πρακτορεία σε μακρινά μέρη, όπου και ασχολούνται με κάθε μορφή εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου.

Οι πραγματικές διαστάσεις της γεωγραφικής και οικονομικής δράσης των *καρβανάρηδων* και *πραματευτάδων* του Μετσόβου αποκαλύπτονται σε όλο τους το φάσμα στο σημαντικότερο, όσον αφορά το θέμα μας, εμπορικό αρχείο της οικογένειας Στάμου⁷². Από τη μελέτη αυτού του τεράστιου υλικού διαπιστώνουμε ότι, ήδη από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, εκτός από την Κωνσταντινούπολη αγωγιάτες και έμποροι του Μετσόβου δραστηριοποιούνται και στον βαλκανικό χώρο, κυρίως επί ενός εμπορικού άξονα που διασχίζει τη Μακεδονία, τη Βουλγαρία και καταλήγει στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Διαχρονικά ένα από τα κύρια προϊόντα που διακινούν είναι δέρματα μεγάλων ζώων (βόδια, βουβάλια, αγελάδες), τα οποία προμηθεύονται από περιοχές των βορειοανατολικών Βαλκανίων (Νικόπολη, Λοβίτσα, Πλέβνα) και τα αποθηκεύουν στο Σιστόβ. Ένα σημαντικό μέρος τους προορίζεται για άμεση πώληση στους εμπόρους και τα εργαστήρια της Ηπείρου, ιδίως των Ιωαννίνων και της Άρτας. Ωστόσο, ο χώρος προώθησης αυτού του προϊόντος είναι πολύ ευρύτερος και συμπεριλαμβάνει τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, την Κωνσταντινούπολη, τη Βουλγαρία και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Τα βόρεια Βαλ-

71. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της οικογένειας Τσοίτσα. Το 1708 εντοπίζουμε στις τοπικές πηγές προγονικό τους πρόσωπο να έχει οικονομικές συναλλαγές με μέλη κτηνοτροφικής *συντροφίας*. Μεταξύ του 1790-1810 οι γόνοι του ασκούν την τέχνη του γουνοποιού στη Θεσσαλονίκη και παράλληλα κάνουν τις πρώτες εμπορικές τους απόπειρες. Δέκα χρόνια αργότερα είναι οι πιο ισχυροί έμποροι και κτηματίες της Αιγύπτου διατηρώντας παράλληλα εμπορικούς οίκους σε Μάλτα και Λιβόρνο. Βλ. Κατάστιχο οικογένειας Βενέτη 1705-1890, σσ. 10, 11· Γούδας 1871, σσ. 148-185· Πολίτης 1928, τομ. Α', σσ. 166, 167.

72. Αποτελείται από 8000 έγγραφα συνταχθέντα κατά το χρονικό διάστημα 1714-1875. Σε αυτά καταγράφονται σημαντικές πτυχές της οικογενειακής τους ιστορίας και σε όλη τους την πολυπλοκότητα και ποικιλία οι οικονομικές τους δραστηριότητες κατά τη χρονική διαδρομή τριών γενεών. Η γεωγραφική ζώνη στην οποία αναφέρονται τα ανωτέρω ντοκουμέντα, εξαπλώνεται από την Αίγυπτο και την Κρήτη νότια, μέχρι τη Μόσχα βόρεια και από τη σημερινή Τουρκία μέχρι τη Βιέννη, Μασσαλία ή τις πόλεις της Αγγλίας, σποραδικά δε γίνεται αναφορά και στην Αμερική. Αν και κατά καιρούς έχουν δημοσιευτεί κάποια στοιχεία από το εν λόγω αρχείο παραμένει κατά το μεγαλύτερο του μέρος ανέκδοτο. Η γενική διεύθυνση των Αρχείων του Ρουμανικού κράτους εξέδωσε σε ένα δίτομο έργο τα ντοκουμέντα της οικογένειας Στάμου υπό τη μορφή εκτεταμένων περιλήψεων, οι οποίες κατατοπίζουν πλήρως τον αναγνώστη για το περιεχόμενο του κάθε εγγράφου.

κάνια αποτελούν περιοχή από όπου εισάγουν ένα ακόμη προϊόν. Πρόκειται για κοπάδια μεγάλων ζώων που προωθούν στον ελλαδικό χώρο. Το προαναφερόμενο εμπορικό δίκτυο δεν διενεργεί μόνο εισαγωγές αλλά και εξαγωγές ιδίως προς τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Καταγράφεται συστηματική προώθηση καπνού, μεταξιού, λαδιού, ενώ δεν λείπουν αναφορές για εξαγωγή μαργαριταριών, κοσμημάτων ακόμη και χρυσού ή ασημιού. Τα μέταλλα αυτά διακινούνταν σε περιόδους νομισματικής κρίσης ως υποκατάστατα ενός παράλληλου αλλά μόνιμου στοιχείου του εμπορίου που διενεργούν και αφορά την ανταλλαγή νομισμάτων. Η κυκλοφορία πολλών τύπων νομισμάτων και οι διαφορές επί της ισοτιμίας αφήναν σημαντικά περιθώρια για κερδοσκοπία.

Την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα το βαλκανικό δίκτυο των Μετσοβιτών εμπορών συνδέεται με τα εμπορικά δίκτυα των συμπατριωτών τους στη Ρωσία και την Κωνσταντινούπολη. Με βασικό κέντρο διαμετακόμισης το Βουκουρέστι εισάγει κάθε μορφής γουναρικά, τα οποία προωθεί σε Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, Κωνσταντινούπολη, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και νότια Ρωσία, ενώ εξάγει στη Ρωσία βαμβακερά νήματα από τη Σμύρνη και μετάξι από περιοχές της Ηπείρου. Παράλληλα, προβαίνει σε προώθηση ποσοτήτων αμερικάνικου βαμβακιού καθώς και χρυσών ή ασημένιων νημάτων που παράγονταν σε Ρωσία και Πολωνία⁷³.

Η πώληση των εμπορευμάτων στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία ήταν άμεση. Η παράδοσή τους συνήθως γινόταν από υπαλλήλους ή μισθωμένους αγωγιάτες, εκτός αν επρόκειτο για είδη πολυτελείας, οπότε η προώθηση τους διενεργούνταν προσωπικά από τους εμπόρους. Σε έναν ευρύτερο, ωστόσο, γεωγραφικό χώρο εφαρμόζεται η τακτική των έμμεσων πωλήσεων. Αυτή συνίσταται στη σύναψη έγγραφων συμφωνιών με πρόσωπα, τα οποία ορίζονται εμπορικοί συνεργάτες επί προθεσμία με σκοπό την πώληση συγκεκριμένων προϊόντων. Η τελευταία μέθοδος σταδιακά αποκτάει μεγαλύτερη συχνότητα, ώσπου τελικά διαμορφώνει έναν τύπο προθεσμιακών εταιριών που κυριάρχησε στα πρώτα στάδια της εμπορικής δράσης του δικτύου. Συγκεκριμένα, οι εταίροι συντάσσουν έγγραφη συμφωνία, με την οποία ορίζεται ο γεωγραφικός χώρος δράσης της εταιρίας (συνήθως Βαλκάνια ή Ρωσία), ο χρόνος δράσης (συνήθως δύο ή τρία έτη), η εταιρική σχέση των μελών (συμμετοχή με κεφάλαια, ως πωλητές ή και μεταφορείς), τα ποσά συμμετοχής τους στο κεφάλαιο ίδρυσης, καθώς και ο επιμερισμός κερδών ή ζημιών κατά την εκκαθάριση και λήξη της εταιρίας⁷⁴. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επιβίωση και ανάπτυξη του εμπορίου που διενεργούν, απαιτεί μία συνεχή ροή χρηματικού κεφαλαίου.

73. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σ. 82 (doc. 154).

74. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σ. 70 (doc. 84).

Η διακίνησή του διενεργείται κυρίως με συναλλαγματικές. Αυτή η μέθοδος μεταφοράς κεφαλαίων αποτελεί συνάμα μία κερδοσκοπικού τύπου επένδυση, η οποία ασκείται παράλληλα με τις χορηγήσεις εμπορικών πιστώσεων και κάθε μορφής τοκοφόρων δανείων σε όλο τον βαλκανικό χώρο⁷⁵.

Τη δεκαετία 1820-1830 σημειώνεται μία σημαντική αλλαγή στο είδος και τους εμπορικούς στόχους του ανωτέρω δικτύου. Προσανατολίζεται πλέον προς την εξαγωγή αγροτικών προϊόντων των παραδουνάβιων περιοχών προς την Κωνσταντινούπολη και πόλεις της νότιας Ρωσίας. Οι ποσότητες ζωικών αλειμμάτων και δημητριακών, που διακινούνται μέσω των λιμανιών της Μαύρης Θάλασσας, είναι τεράστιες. Καθόλου ευκαταφρόνητες είναι και οι αποστολές φασολιών, τυριών, βουτύρου, λιναρόσπορου και άλλων προϊόντων. Παράλληλα, η διεύρυνση των εμπορικών τους συνεργασιών αγγίζει πλέον τα πιο μακρινά εμπορικά δίκτυα των συμπατριωτών τους. Από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες εξάγουν μαλλιά σε Βιέννη και Αλεξάνδρεια καθώς και λιναρόσπορο στο Λιβόρνο, προκειμένου να πουληθεί στην αγορά της Αγγλίας. Σε αυτό το στάδιο συμμετέχουν πλέον ελάχιστα τα αγροτικά προϊόντα του ελλαδικού χώρου, γεγονός που σηματοδοτεί την απομάκρυνσή τους από τις παραδοσιακές αγορές της πατρίδας τους. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε η οικονομική καθίζηση της Ηπείρου και της ευρύτερης περιοχής⁷⁶. Άμεση απόρροια αυτής της στροφής είναι η συγκέντρωση Μετσοβιτών εμπόρων στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας, όπου κτίζουν αποθήκες για τη συγκέντρωση των προϊόντων και ναυλώνουν καράβια για τη μεταφορά τους. Δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε εδώ τη συμβολική σημασία της τελευταίας ενέργειας. Οι γόνιμοι μιας πληθυσμιακής ομάδας, που κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα εμπλέκεται στο χερσαίο εμπόριο του Βαλκανικού χώρου και πρωτοστατεί στη λειτουργία του αντίστοιχου μεταφορικού δικτύου, στρέφονται πλέον στις θαλάσσιες οδούς⁷⁷. Αυτή η

75. Οι διάφοροι τύποι συναλλαγματικών και πιστωτικών εγγράφων που χρησιμοποιούνταν για τη διακίνηση και τον δανεισμό εμπορικών κεφαλαίων, συνήθως αναφέρονται ως *πόλιτζες*, *καμβιάλες*, *ομολογίες* ή *ρετζιβούτες*. Σχετικά με αυτούς τους όρους βλ. Παπαγεωργίου 1990, σσ. 34-66.

76. Οι συγκρούσεις των οθωμανικών στρατευμάτων με τον Αλή Πασά, η επακόλουθη αναρχία και ληστοκρατία, η πανούκλα και η ελληνική επανάσταση είχαν ως αποτέλεσμα την καθίζηση του εμπορίου στον χώρο της Ηπείρου. Βλ. Παπαγεωργίου 1990, σσ. 117-127, 139-147· Σταυρόπουλος 1993, σσ. 276-284· Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ.125, 126, 130, 134, 136, 137, 141, 146, 147 (doc. 363, 367, 389, 407, 414, 421, 434, 454, 455).

77. Η πιο χαρακτηριστική ίσως περίπτωση είναι αυτή του εμπόρου της Νίζνας Αναστασίου Αβέρωφ. Το 1824 έφθασε στην Πετρούπολη με εμπορεύματα από την Αίγυπτο. Για την πραγματοποίηση αυτής της επιχείρησης ναύλωσε δύο πλοία και επί οκτώ και πλέον μήνες αρμένιζε τις θάλασσες διασχίζοντας τη Μεσόγειο, τη Βόρεια Θάλασσα και τη Βαλτική. Η ενέργειά του αυτή αποσκοπούσε στο να πείσει τις ρωσικές αρχές ότι είναι εφικτή η ανάπτυξη κατευθείαν εμπορίου μεταξύ Αιγύπτου και Ρωσίας. Βλ. Αρς 1993, σ. 330.

εξέλιξη προωθεί μία ακόμη σημαντική επιχειρηματική στροφή του βαλκανικού δικτύου των Μετσοβιτών εμπόρων. Αφορά την ενοικίαση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες μεγάλων γαιοκτησιών που ανήκουν σε ιδιώτες ή μοναστήρια με σκοπό την εξαγωγή των αγροτικών προϊόντων τους. Σε αυτήν τη φάση, η οποία προσδιορίζεται χρονικά μεταξύ του 1830 και του 1850, προσλαμβάνουν αρκετούς συμπατριώτες τους ως επιστάτες ή επόπτες αυτών των γαιοκτησιών.

Η μετεξέλιξη

Μπορεί για την ιστορική θεώρηση η εμπορευματική δράση αυτής της ομάδας να αποτελεί πτυχή μίας γενικότερης ιστορικής αφήγησης που πραγματεύεται την άνοδο των Ελλήνων *πραγματευτάδων*, ωστόσο αυτή δεν παύει να διατηρεί την ιστορική και πολιτισμική της αυτοτέλεια. Η συνολική εκτίμηση της επιχειρηματικής δράσης των Μετσοβιτών εμπόρων καταδεικνύει ότι στην πραγματικότητα δεν υπήρξαν έμποροι ή ακριβέστερα αποκλειστικά έμποροι. Αν και η εμπορική διαδικασία αποτελούσε τη σημαντικότερη πτυχή των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, ωστόσο οι ίδιοι δεν έπαψαν ποτέ να αναζητούν ευρύτερες επιχειρηματικές ευκαιρίες. Εκτός από την εκτεταμένη ενασχόλησή τους με χρηματοπιστωτικές συναλλαγές καταγράφονται περιπτώσεις αξιοποίησης των κεφαλαίων τους ως ενοικιαστές σκαλών, ιχθυοτροφείων, αλυκών, ορυχείων (αλατιού ή μετάλλων), ως διαχειριστές ταχυδρομικών υπηρεσιών αλλά και ως προμηθευτές του οθωμανικού στρατού και των ανακτόρων στην Κωνσταντινούπολη⁷⁸. Παράλληλα, όσοι ζουν ή επιστρέφουν στο Μέτσοβο αγοράζουν χωράφια, λιβάδια, αμπέλια, χάνια, επενδύουν στη ζωοτροφία αλλά και στη διαχείριση του φορολογικού συστήματος της πατρίδας τους.

Συχνά η επιχειρηματική τους δράση εμπεριέχει σημαντικό ρίσκο, γεγονός που τους οδηγεί σε πτωχεύσεις⁷⁹, ιδιαίτερα αισθητές μεταξύ του 1830-1840, οι οποίες αποτελούν το προανάκρουσμα για την επερχόμενη παρακμή τους. Αυτή η εξέλιξη, παρά τις επιμέρους πτυχές της, εκφράζει την αδυναμία των *Οθωμανών Εμπόρων*, που επιδίδονταν στο χερσαίο εμπόριο, να προσαρμοστούν στις τεχνολογικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις του βαλκανικού και ευρύτερα του ευρωπαϊκού χώρου⁸⁰. Ειδικότερα, η αδυναμία των Μετσοβιτών εμπόρων να προσαρμοστούν

78. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σ. 292 (doc. 1106)· Σκαφιδάς 1963, τεύχος 138, σ. 710.

79. Limona-Trandafirescu 1983, vol. I, σσ. 381, 382, 386, 388 (doc. 1492, 1495, 1497, 1518, 1528).

80. Η νέα τεχνολογική και οικονομική πραγματικότητα που δημιουργούσε η εξέλιξη του καπιταλισμού στα κράτη της δύσης και η ίδρυση νέων εθνικών κρατών στη βαλκανική χερσόνησο είχαν σημαντικές επιπτώσεις στις οθωμανικές περιοχές. Βλ. Βακαλόπουλος 1973, σ. 230· Παπαδριανός 1993,

στα νέα δεδομένα, οδηγεί σε αφανισμό τους από το εμπόριο των χωρών που δραστηριοποιούνταν μέχρι τότε. Τα τελευταία κεφάλαιά τους τα ξοδεύουν είτε κάνοντας μη αποδοτικές αγορές γεωργικών εκτάσεων, κυρίως στον θεσσαλικό κάμπο, είτε σε έργα ευποιΐας στην πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους, δείχνοντας έτσι την ανάγκη τους να ενταχθούν σε μία νέα ελίτ.

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης είναι αδύνατον να αναλυθούν σε όλο τους το εύρος οι κοινωνικοοικονομικές πτυχές της ανέλιξης των Μετσοβιτών αγωγιατών και εμπόρων. Επιχειρήθηκε κυρίως η προσέγγιση ορισμένων όψεων αυτής της διαδικασίας με αρχικό άξονα αναφοράς την ομάδα των αγωγιατών και κατόπιν των εμπόρων. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώχθηκε να τεθεί ως ερευνητικό ζήτημα η πιθανότητα μίας αφετηριακής σχέσης της ομάδας των αγωγιατών με τη μεταγενέστερη συγκρότηση της *κοινότητας* των Μετσοβιτών εμπόρων. Σε αυτό το σημείο θεωρείται χρήσιμη η παράθεση ενός συγκριτικού στοιχείου. Μεταξύ του 1770 και του 1850 καταγράφονται να ασκούν εμπορικές δραστηριότητες 74 άμεσοι απόγονοι ή συγγενικά πρόσωπα των ατόμων που το 1707 συγκροτούσαν το *ρουφέτι των αγωγιατών* του Μετσόβου. Ως διαπίστωση αποτυπώνει τόσο τις εσωτερικές συσχετίσεις του φαινομένου όσο και τη μακρά διάρκεια μίας εκ των ομάδων που σύμφωνα με τη διατύπωση του Stoianovich συγκρότησαν τον κόσμο του «κατακτητή ορθόδοξου Βαλκάνιου Έμπορου».

σ. 52. Η ίδια περίοδος, ωστόσο, καταγράφεται ως η «χρυσή εποχή» άλλων εμπορικών δικτύων του οθωμανικού χώρου όπως των Χιωτών, Σμυρνιτών κ.λπ. Αυτή η διαπίστωση μας επιτρέπει να επισημάσουμε ότι από το τέλος του 18ου-αρχές 19ου αιώνα τα χερσαία δίκτυα αναδιαμορφώνονται και διαπλέκονται με τα θαλάσσια, τα οποία αποκτούν την πρωτοκαθεδρία για τους επόμενους αιώνες. Βλ. Δερτιλής 2009· Μανδυλαρά 2014· Βλάμη 2000.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

I. ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ

Αρχείο Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής Μετσόβου: *Κατάστιχον Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής της επιλεγομένης Κοκκίνου Λιθαρίου εν τη ιερά Π. Εξαρχία Μετσόβου* (ετών 1700-1865)

Αρχείο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Μετσόβου: *Κατάστιχο Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Μετσόβου*

Αρχείο Δήμου Μετσόβου: *Κατάστιχο οικογένειας Βενέτη των ετών 1705-1890*

II. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ

Αρχείο Αλή Πασά 2007 = Αρχείο Αλή Πασά, Συλλογής I. Χώτζη, Γενναδείου Βιβλιοθήκης της Αμερικανικής Σχολής Αθηνών, τόμος Β, (Έκδοση-Σχολιασμός-Ευρετήρια: Β. Παναγιωτόπουλος με τη συνεργασία των Δ. Δημητρόπουλου, Π. Μιχαηλάρη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών), (Αθήνα 2007).

Catalogul documentelor Grecești 1958 = *Catalogul documentelor Grecești din Arhivele statului de la Orașul Stalin*, 1958, vol. I, (Direcția Generală a Arhivelor Statului), (București 1958).

Limona-Trandafirescu 1983 = D Limona-N. Trandafirescu, *Documente economice din arhiva casei comerciale Ioan St. Stamu (714-1875)*, vol. I, (Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România), (București 1983).

Πλατάρης 1982 = Γ. Πλατάρης, *Κώδικας Χώρας Μετσόβου των ετών 1708-1907*, (Αθήνα 1982).

III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αθανασιάδου 2006 = Κ. Μ. Αθανασιάδου, *Εμπορικές σχέσεις Θεσσαλονίκης-Βενετίας κατά τον 18^ο αιώνα*, (εκδ. «Μάτι»), (Κατερίνη 2006).

Αραβαντινός 1960 = Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, (εισαγωγή-επιμέλεια Κ.Θ. Δημαρά), (εκδ. Εταιρίας Ηπειρωτικών Μελετών), (Ιωάννινα 1960).

Αρς 1993 = Γ. Λ. Αρς, «Νέα στοιχεία για την παρουσία μερικών Ηπειρωτών στη Ρωσία τις αρχές του 19ου αιώνα», εις *Γιάννινα-Ήπειρος 19ος-20^ο αι. Ιστορία-Κοινωνία-Πολιτισμός, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συνεδρίου, Γιάννινα, 2-4 Σεπτεμβρίου 1988*, (Ιωάννινα 1993), σσ. 327-333.

Αρς 1994 = Γ. Λ. Αρς, *Η Αλβανία και η Ήπειρος στα τέλη του ΙΗ' και στις αρχές του ΙΘ' αιώνα*, (μτφ. Α. Διάλλα), (εκδ. Gutenberg), (Αθήνα 1994).

Ασδραχάς 1975 = Σ. Ασδραχάς, «Μηχανισμοί της Οικονομίας των Ελληνικών Περιοχών», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ (Αθήνα 1975) σσ. 159-188.

Ασδραχάς 1978 = Σ. Ασδραχάς, *Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην τουρκοκρατία (ΙΕ'-ΣΤ' αι.)*, (εκδ. Θεμέλιο), (Αθήνα 1978).

- Βακαλόπουλος 1973 = Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ', (Θεσσαλονίκη 1973).
- Βακαλόπουλος 1992 = Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας, 1354-1833*, (Θεσσαλονίκη, 1992).
- Βακαλόπουλος 1992α = Κ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού, Ήπειρος*, (εκδ. αφοί Κυριακίδη), (Θεσσαλονίκη 1992).
- Βελλιανίτης 1922 = Θ. Βελλιανίτης, «Μία εξαφανισθείσα πόλις: η Μοσχόπολις της Β. Ηπείρου», *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος*, τόμ. 1, Αρ. 1, σσ. 220-239.
- Beaujour 1800 = F. Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδας στην τουρκοκρατία (1787-1797)*, τόμ. Α', Παρίσι 1800, (μτφρ. Ε. Γαρίδη, επιμ. Τ. Βουρνάς), (εκδ. αφοί Τολίδη), (Αθήνα 1974).
- Βλάμη 2000 = Δ. Βλάμη, *Το φιορίνι, το σιτάρι και η οδός του κήπου. Έλληνες έμποροι στο Λιβόρνο, 1750-1868*, (εκδ. θεμέλιο), (Αθήνα 2000).
- Βουέ 1889 = Α. Βουέ, *Die Europäische Türkei*, Band II, (Wien 1889).
- Braudel 1993 = F. Braudel, *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β' της Ισπανίας*, τόμ. Α', (μτφ. Κ. Μιτσοτάκη), (εκδ. ΜΙΕΤ), (Αθήνα 1993²).
- Γεωργιάδης 1979 = Θ. Γεωργιάδης, *Μοσχόπολις*, (εκδ. Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων), (Αθήνα 1979).
- Γούδας 1870 = Α. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι, των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών, Πλούτος ή Εμπόριον*, τόμ. Γ', (εκ του τυπογραφείου Μ.Π. Περίδου), (Αθήνα 1870).
- Γούδας 1871 = Α. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι, των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τόμ. Δ', (εκ του τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως), (Αθήνα 1871).
- Δασούλας 2009, Θ. Δασούλας, 2009, *Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την οθωμανική περίοδο. Ο γεωργικός κόσμος της «Χώρας Μετζόβου» (18ος-19ος αι.)*, (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τομέας Λαογραφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2009).
- Δασούλας 2014 = Φ. Δασούλας, «Οι μεσαιωνικές κοινωνίες των Βλάχων», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 16 (2005-2014), σσ. 7-40.
- Δερτιλής 2009 = Γ. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830-1920*, τ. 1,2 (εκδ. Εστία), (Αθήνα 2009).
- Δυοβουνιώτης 1922 = Κ. Δυοβουνιώτης, «Κατάλογος των κωδίκων των εν Αθήναις βιβλιοθηκών πλήν της εθνικής. Γ'. Κώδικες της βιβλιοθήκης Αλεξίου Κολυβά (αρ. 200-222)», *NE* 16, τεύχος Β'-Γ' (1922), σσ. 326-337.
- Dragomir 1959 = S. Dragomir, *Vlahii din nordul peninsulei Balcanice în evul mediu*, (Editura Academiei Republicii Romîne), (București 1959).
- Frangakis-Syrett 1987 = E. Frangakis-Syrett, «Greek Mercantile activities in the Eastern Mediterranean 1780-1820», *Balkan Studies* 28 (1987), σσ. 73-76.
- Inalcik-Quataert 1994 = H. Inalcik-D. Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, (Cambridge University Press 1994).
- Jireček 1879 = C. Jireček, «Die Wlachen und Maurowlachen, in den Denkmälern von Ragusa», *Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, (Praga 1879).
- Κατσάνης 1993 = Ν. Κατσάνης, «Η δημιουργία βλάχικης αστικής τάξης (Η περίπτωση της Μοσχόπολης, Μετσόβου, Νυμφαίου κ.λπ.)», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών*,

- Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991*, (επιμ. Τ. Δ. Παπαζήσης), (Αθήνα 1993), σσ. 445-452.
- Κατσαρδή-Hering 2003 = Ο. Κατσαρδή-Hering, «Η Ελληνική Διασπορά. Το εμπόριο ως γενικευμένη εθνική εξειδίκευση», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 1^{ος} (Αθήνα 2003) σσ. 87-112.
- Κρεμμυδάς 1972 = Β. Κρεμμυδάς, *Το εμπόριο της Πελοποννήσου στο 18^ο αιώνα, (1715-1722) (Με βάση τα γαλλικά αρχεία)*, (Αθήνα 1972).
- Κρεμμυδάς 2003 = Β. Κρεμμυδάς, «Η οικονομία των Ελλήνων, Πενήντα κρίσιμα χρόνια, 1770-1821», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 1^{ος} (Αθήνα 2003), σσ. 275-304.
- Λαμπρίδης 1888 = Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά Μελετήματα. Μαλακασιακά 5* (Αθήνα 1888), (εκδ. Εταιρίας Ηπειρωτικών Μελετών), (Ιωάννινα 1993).
- Λασκαρίδης 1997 = Χ. Λασκαρίδης, *Το κατάστιχο της ελληνικής εμπορικής κοινότητας στην Νίζνα της Ουκρανίας*, (Ιωάννινα 1997).
- Μανδουλαρά 2014 = Α. Μανδουλαρά, *Το ταξίδι τους. Οι Πολλαπλές ταυτότητες των Ελλήνων της Διασποράς. Μασσαλία 19^{ος} αιώνας*, (εκδ. Ηρόδοτος), (Αθήνα 2014).
- Μάξιμος 1973 = Σ. Μάξιμος, *Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού. Τουρκοκρατία 1685-1789*, (εκδ. Στοχαστής), (Αθήνα 1973³)
- Μαρτινιανός 1957 = Ι. Μαρτινιανός, *Η Μοσχόπολις, 1330-1930*, [Μακεδονική βιβλιοθήκη 21], (εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών), (Θεσσαλονίκη 1957).
- Μαυροειδή 1976 = Φ. Μαυροειδή, *Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής αδελφότητας Βενετίας στο ιστ' αιώνα*, [Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών 103], (Αθήνα 1976).
- Mehlan 1979 = Α. Mehlan, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία», εις *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας ιε'-ιθ' αι.*, (εκδ. Μέλισσα), (Αθήνα 1979), σσ. 369-407.
- Μέντζος 1956 = Θ. Μέντζος, «Συμβολή εις την ιστορίαν των εν Ηπείρω μονών του Σινά», *HE* 45 (1956), σσ. 660-661.
- Μέρτζιος 1940 = Κ. Μέρτζιος, «Το εν Βενετία κρατικόν αρχείον. ΣΤ' Μικρά Ηπειρωτική Χρονογραφία. Η επιδρομή των φλωρεντίνων κατά της Πρεβέζης», *HX* 15 (1940), σσ. 22-58.
- Μέρτζιος 1947 = Κ. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, [Μακεδονική βιβλιοθήκη 7], (εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών), (Θεσσαλονίκη 1947).
- Μηλιός-Ξιφαράς 1998 = Γ. Μηλιός-Δ. Ξιφαράς, «Η διαμόρφωση της "βλάχικης" αστικής τάξης και η ενσωμάτωσή της στον ελληνικό αστισμό», εις *Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο, Επιστρέφοντας ένα μέρος του Χρέους, Πρακτικά του 1^{ου} διεπιστημονικού διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου, Μέτσοβο 5-7 Μαΐου 1995*, (Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ), (Αθήνα 1998), σσ. 368-377.
- Novaković 1912 = S. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, (Srpska Kraljevska akademija), (Beograd 1912).
- Παναγιωτόπουλος 1993, Β. Παναγιωτόπουλος, «Ο οικονομικός χώρος των Ελλήνων στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας», (Αθήνα 1993), (αναδημοσίευση στον τόμο: *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου. Ιστορικά μελετήματα*, Τετράδια Εργασίας 18, ΙΝΕ/ΕΙΕ), (Αθήνα 2003), σσ. 36-37.
- Παπαγεωργίου 1990 = Γ. Παπαγεωργίου, *Ο εκσυγχρονισμός του Έλληνα πραγματευτή σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα (τέλη 18ου-αρχές 19ου αι.). Ένα μαθηματάριο του Αθανασίου*

- Υαλίδα, (εκδ. αφοί Τολίδη), (Αθήνα 1990).
- Παπαγεωργίου 1998 = Γ. Παπαγεωργίου, *Οι Συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, (διδακτορική διατριβή), [έκδ. IMIAX], (Ιωάννινα 1998).
- Παπαδόπουλος 1817 = Ν. Παπαδόπουλος, «*Ερμής ο Κερδώς*», ήτοι *Εμπορική Εγκυκλοπαίδεια*, (Βενετία 1817, ανατύπωση Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ), τομ. Δ', (έκδ. Βιβλιοπωλείου Διονυσίου Νότη Καραβία), (Αθήνα 1989).
- Παπαδριανός 1993 = Ι. Α. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αι.)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
- Παπαχατζής 1934 = Β. Παπαχατζής, «Οι Μοσχοπολίται και το μετά της Βενετίας Εμπόριον κατά τον 18^ο αιώνα», *HX* 9 (1934), σσ. 127-139.
- Παπαχατζής 1935 = Β. Παπαχατζής, «Νέαι Συμβολαί εις την Ιστορίαν των κατά τον ΙΗ' αιώνα εμπορικών σχέσεων των Μοσχοπολιτών μετά της Βενετίας», *HX* 10 (1935), σσ. 270-288.
- Πλατάρης 1984 = Γ. Πλατάρης, «Οι Τοσίτσηδες στο Λιβόρνο», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1984), σσ. 199-206.
- Πλατάρης-Τζίμας 2004 = Γ. Πλατάρης-Τζίμας 2004, *Κώδικας Διαθηκών, Μείζονες και ελάσσονες ενεργέτες του Μετσόβου*, (εκδ. Νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων και Δήμου Μετσόβου), τόμ. Β', (Μέτσοβο/Αθήνα 2004).
- Πολίτης 1928 = Α. Πολίτης, *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος*, τόμ. Α', Η ιστορία του αιγυπτιώτου ελληνισμού από του 1798 μέχρι 1927, (εκδ. Γράμματα), (Αλεξάνδρεια-Αθήνα 1928).
- Πολίτης 1930 = Α. Πολίτης, *Ο Ελληνισμός και η Νεωτέρα Αίγυπτος*, τόμ. Β', Συμβολή του ελληνισμού εις την ανάπτυξιν της νεωτέρας Αιγύπτου, (εκδ. Γράμματα), (Αλεξάνδρεια-Αθήνα 1930).
- Rouqueville 1820 = F. C. H. L. Rouqueville, *Voyage dans la Grèce*, tome premier, (Paris 1820).
- Rouqueville 1826 = F. C. H. L. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, deuxième édition, tome second, troisième, (Paris 1826).
- Ρόκου 1983 = Β. Ρόκου, *Συμβολή στην μελέτη της κοινωνίας του κτηνοτροφικού χωριού*, (διδακτορική διατριβή), (Γιάννενα 1983).
- Ρόκου 1985 = Β. Ρόκου, «Η ορεινή πόλη της κτηνοτροφίας πόλη της Υπαίθρου. Τρία Ηπειρωτικά παραδείγματα, Μοσχόπολη, Μέτσοβο, Συρράκο», εις *Νεοελληνική Πόλη, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας*, [Εταιρεία Μελέτης νέου Ελληνισμού, ΕΙΕ], (Αθήνα 1985), σσ. 75-82.
- Ρόκου 2007 = Β. Ρόκου, *Ορεινές κοινωνίες κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια*, (εκδ. Ερωδιός), (Θεσσαλονίκη 2007).
- Salverte 1824 = E. Salverte, *Essai historique et philosophique sur les noms d'hommes, de peuples, et de lieux considérés principalement dans leurs rapports avec la civilisation*, tome second, (Paris 1824).
- Σβορώνος 1939 = Ν. Γ. Σβορώνος, «Ιωάννης Στάνος», *Αθηνά* 49 (1939), σσ. 333-342.
- Σβορώνος 1996 = Ν. Γ. Σβορώνος, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18^ο αιώνα*, (εκδ. Θεμέλιο), (Αθήνα 1996).
- Sella 1957 = D. Sella, «Les mouvements longues de l'industrie lainière à Venise aux XVIe-XVIIe siècles», *Annales E.S.C.* 12 (1957), σσ. 29-45.
- Σιώκης 2009 = Ν. Σιώκης, *Η πνευματική κίνηση και ζωή στη Δυτική Μακεδονία. Η Κλεισούρα κα-*

- τά τον 19ο αιώνα επί τη βάσει ανεκδότην εκκλησιαστικῶν κωδίκων, εγγράφων και λοιπῶν πηγῶν, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμ. Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Θεολ. Σχ. ΑΠΘ, (Θεσσαλονίκη 2009).
- Σκαφιδάς 1963 = Β. Σκαφιδάς, «Ιστορία του Μετσόβου», *ΗΕ* 12 (1963), τεύχος 130, σσ. 107-112.
- Σκαφιδάς 1963 = Β. Σκαφιδάς, «Ιστορία του Μετσόβου», *ΗΕ* 12 (1963), τεύχος 138, σσ. 704-712.
- Σταυρόπουλος 1993 = Α. Κ. Σταυρόπουλος, «Οι επιδημίες της πανώλης στην Ήπειρο την εποχή του Αλή Πασά και η ανάπτυξη των μέτρων προφύλαξης και λοιμοκάθαρσης», εις *Πάννινα-Ήπειρος 19ος-20^ο αι. Ιστορία-Κοινωνία-Πολιτισμός, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συνεδρίου, Γιάννινα, 2-4 Σεπτεμβρίου 1988*, (Ιωάννινα 1993), σσ. 276-284.
- Stoianovich 1979 = Τ. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος Έμπορος», εις *Η οικονομική δομή των Βαλκανικῶν χωρῶν στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας ιε'-ιθ' αι.*, (εκδ. Μέλισσα), (Αθήνα 1979), σσ. 287-345.
- Τοντόρωφ 1986, Ν. Τοντόρωφ, *Η Βαλκανική πόλη*, τόμ. Α', (εκδ. Θεμέλιο), (Αθήνα 1986).
- Τρίτος 1991 = Μ. Τρίτος, *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924). Η θρησκευτική και κοινωνική της προσφορά*, (έκδ. Ίδρυμα Βαρώνου Μιχαήλ Τσοίτσα), (Ιωάννινα 1991).
- Τσοποτός 1974 = Δ. Τσοποτός, *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την τουρκοκρατίαν*, (Αθήνα 1974²).
- Χασιώτης 1997 = Ι. Χασιώτης, «Σταθμοί και κυριότερες φάσεις της Ιστορίας της Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία», εις *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμός*, τόμ. Α' *Η Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία*, (Θεσσαλονίκη 1997).
- Χατζηϊωάννου 2005 = Μ. Χ. Χατζηϊωάννου, «Νέες προσεγγίσεις στη μελέτη των εμπορικών δικτύων της διασποράς. Η ελληνική κοινότητα στο Μάντσεστερ», εις *Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός*, Τετράδια Εργασίας 28, (Αθήνα 2005).
- Χατζημιχάλη 1940 = Α. Χατζημιχάλη, *Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες* (Ιωάννινα 1940).
- Urquhart 1839 = D. Urquhart, *The Spirit of the East*, vol. 2, (H. Colbum), (London 1839²).

FANIS DASOULAS
e-mail: fdasoulas@gmail.com

TRANSPORT AND COMMERCE OF THE PEOPLE OF METSOVO
DURING THE OTTOMAN DOMINATION

ABSTRACT

The raise and dominance of the "Greek" merchant in the Ottoman commerce is directly related to the development and establishment of the economic and national features of post date-Balkans. Metsovo, an economically rising at the time mountainous area, has contributed to some aspects of this historical process but its role has not been adequately studied. The present study analyses the structural relation of Metsovo's muleteers and traders with land commerce during the Ottoman era. At the Ottoman area and especially in Balkans, the transportation of products was mainly carried out by mules. The extent as well as the activities of muleteers highlights their role in land commerce of the time. On these grounds, it seems necessary to reapproach some aspects of the process that inhabitants of some settlements at Epirus and Macedonia area developed to merchants and traders. However, the lack of relevant evidence still remains a significant obstacle to any attempt on this area. Attaining knowledge regarding the internal reality of the societies studied may indeed help to overcome such obstacle. In this context, studying both muleteers and then traders from Metsovo addresses research issues relevant to the historical development of muleteers to the constitution of Metsovo traders. These issues capture several interrelations of this evolutionary change as well as the lasting presence of the one group that, according to Stoianovich, comprised the world of «the Orthodox conqueror trader in Balkans». The broad dimensions of this evolutionary change are evident in the commercial relations in the world of the Ottoman Empire during the second half of the 18th century.